

կը լինի մի ընդհանուր ընդունարան, և այլն:»

Արեմն պ. Պապադանեան դիտաւորութիւն չունի հրատարակել մի գաւառական թերթ, այլ Լըռանից, որտեղ ոչինչ մտաւոր կեանք չը կայ, դիտաւորութիւն ունի հրատարակել մի ընդհանուր հայոց թերթ....

Ինչքան պ. Պապադանեան իրան հանձարեղ մարդ կարծէր, նրան անհնարին կը լինի Լըռանից որ և է ընդհանուր հարցեր վճռել: Տեղափոխեցէք մի ամենազինական պրոֆէսորին, մի ամենաընդունակ պոլիտիկոսին մի մեծ քաղաքից մի գաւառական քաղաք, — նրան անհնարին կը լինի նոյն նշանակութիւն ունենայ, ինչ որ նա ունէր մայրաքաղաքում:

Թող Լիւի-դը-ժիրարդէն փորձի Մարսէյի կամ Մոնպելիէի մէջ հիմնել մի մեծ թերթ, որ նոյն կշիռ ունենար ինչպէս Փարիզում հրատարակված նրա «Liberté» կամ «France» լրագիրներն ունէին, — և նա կը տեսնի որ այդ նրան անհնարին կը լինի:

Գուցէ Գերմանիան այդ կողմից բացառութիւն է կազմում ամբողջ աշխարհից. այդ երկրում Կեօնի կամ Լուքսեմբուրգի պէս համեմատաբար աննշան քաղաքներում հրատարակվում են այնպիսի լրագիրներ, որոնք նոյնքան և գուցէ աւելի մեծ ազդեցութիւն ունեն երկրի հասարակական կարծիքի վրա, քան թէ մայրաքաղաքում, Բերլինում հրատարակվող

լրագիրները: Գերմանիայում, ուր կամ տառ հազար բնակիչ ունեցող քաղաքում համարաբար շատ անգամ աւելի հոշակված է քան թէ նոյն երկրի մայրաքաղաքի համարաբար: Այդ այն պատճառով է, որ Գերմանիայի իւրաքանչիւր իշխանութիւն, իւրաքանչիւր նահանգ, գաւառ կամ քաղաք դարերով ապրել են իրանց ինքնուրոյն, անհատական կեանքով:

Մեզանում և ոչ մի երկրում այդպէս չէ: Յանկալի է որ «Արասկը» և նրա օրինակին հետեողները, հասկանային իրանց համեստ կոչումը:

Այստեղ լինի աւելի համեստ կերպով սկսել գործը. գաւառական թերթը պէտք է միմիայն գաւառական շահերը պաշտպանի, գաւառական գործերով և հարցերով զբաղվի:

Ինչ են նշանակում «Պասկի» առաջին համարի առաջնորդող յօդուածի մեծ մեծ ֆորադնէր և... Ինչ կը նշանակի հրատարակել մի գաւառական լրագիր «Պասկ» վերնագրով: Մի՞թէ կարելի է այդքան քիչ համեստութիւն ունենալ կարծելու համար որ իր լրագիրը բոլոր հայ լրագիրների պատկեր կը լինի: Ինչ կը նշանակի գաւառական թերթին այդտեսակ պրոգրամ տալ՝ մանկավարժական և պատմական: Եթէ գաւառական լրագիր էք հրատարակում, պէտք է գաւառական լրագրի պրոգրամ տաք նրան, և նպատակ չը դնէք ձեզ

ընդհանուր հարցեր վճռելու: Աւելի լաւ կը լինէր, եթէ պ. Պապադանեան այդտեսակ վերնագիր տար իր լրագրին. «Լըռանի թերթ», լրագիր գաւառական: Այդ վերնագրին համեմատ իր լրագրի պրոգրամն էլ որոշէր ու գծադրէր:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ

Վերջին ժամանակներս Թիֆլիսում հրդեհները այնքան յաճախակի են պատահում, որ ամենախաղաղ անձանց անգործութիւնն անգամ զբաղում և նիւթարկում են նրանց կասկածանքի, թէ և նրանք ամենափոքր արտադրանքով ազատ լինելու: Մասնաւոր որ դարմանայի է, տեղական ուսուսումնական հաստատութիւնները աւելի են հակամարտ դէպք այս դիրքահանութիւնը: Նրանք առանց հասու լինելու խօսութեանը, առանց հետազոտելու տեղի ունեցած պատահարի բոլոր կողմերը, մանաւոր միւր միւսից առնելով և առաջինի վրա մի բան ևս աւելացնելով, մի կողմնակի դործին անխառն մարդու խաղաղ մեղադրում, երբեմն բանտարկում ևս են, և եթէ այս աւարկայ կողմ անձնաւորութիւնը իրան պաշտպանելու վտանգութիւն չունենայ, կամ իսկապէս ասած փոքր ինչ անտարբեր մնայ, չուտով և կախաղանի կարժանանքին նրան:

Խօսքիս սպասոյց կարող է լինել ամայի Զին պատահած հրդեհը Միքայէլեան կամուրջի վրա: Կրակը յայտնվելով կողքոյց Աւրովանների մաղաղիւում, այրեց ամբողջ խանութը իր երկու նկուղներով, այրեց նաւանակ և նրան կից միջավանդի խանութը: Տեղական հրատարակութիւնները փոխանակ իսկական փառանքով հետաքրքրվում, որին մենք հետամուտ լինելու ոչ կամք ունենք և ոչ կարողութիւն, մեղադրեցին մեզ, որ իրր թէ մենք ենք յանցաւորը, չը բաւականացած դրամով ի վերջոյ և բանտարկած հրատարակեցին մեզ:

Այդ անստոյգ տեղեկութեան արմատական խորը «Վոլկաուր» հանդիսացաւ, որը ոստիկանութեան իրեն հաղորդած տեղեկութիւնը նաղդի ընդունելով, առանց խօսութեանը լաւ տուգելու, հրատարակեց, ոչ իբրեւ ենթադրութիւն, այլ որպէս հաստատ իրողութիւն, բայց սա պատիւ չէ բերում աղին հրատարակութեանը:

Եթէ մի պոլիցիական պրիստաւ ենթադրում է որ կրակը պատճառված լինի մեր ֆոտոգրաֆիական գործարանից, դա հաստատութիւն չէ, ինչպէս և այն ևս հաստատութիւն չէ, եթէ ևս (անգամ) ասեմ, որ պրիստաւ ևս այդպէս հաւատացնելով իր որոշ նպատակն է ունեցել. ամեն մի գործ կամ խնդիր իր հաստատուն փաստերը պէտք է ունենայ և իւրաքանչիւր մի այդպիսի ծանրակշիւ հարց պարզելու համար կան օրէնքներ, քննիչներ և դատարաններ, որոնց միջոցով պէտք է գանգաւել և երեւան հանել ստոյգը անստոյգից, ինչպէս և անպարտը պարտաւորից: Բայց քանի որ ոչոքի յայտնի չէ, ինչպէս և մեզ, թէ որ քննիչը, երբ և որ դատարանի միջոցաւ է մեզ յանցաւոր ճանաչած, իսկ մի խմբագիր հրատարակում է մեզ յանցաւոր, դա դէպի չարն է գործ դնում իր սուրբ պարտականութիւնը: Սա պատու և կեանքի խնդիր է. հանաք չէ....

Մեր գործարանում կրակի հետք անգամ չէ երեւցած, բայց այդ այրվող խանութները բաժանվում են մեզանից մի բաւականապէս լայն կորիզօրով: Իսկ եթէ յիշեալ գործարանը նիւթարկեց փոստի կորստեան կամ կողպտման մասովելով, այդ էլ նոյն պոլիցիականին յատուկ թուութեան շնորհիւ, ինչպէս և ինքն խոստովանեց ասպահովացող ընկերութեանց գործակատարների առաջ, սակայն և որի ենթագրութիւնը, որ իրր թէ կրակը մեր գործարանից պէտք է պատճառված լինի, նոյն գործակատարների և իւրաքանչիւր մի լսողի և տեսողի ծիծաղն է շարժում:

Մենք մեզ մեղադրված չենք համարում և չենք էլ կարող թույլատրել ուրիշին այդպէս հեշտութեամբ արատաւորել մեր պատիւը: Բայց ով իրան իրաւունք է համարում թող կամ յայտնի ապացոյցները հաստատի, կամ պարտք համարի ինքեան հրապարակաւ ուղղել իր սխալը, ջնջելով այն արատը, որ անիրաւացի կերպով բարդած է մեզ վրա:

Գ. Տէր-Ղևոնդեանց

կանեան թերակզգի: Այնտեղ նոյնպէս կան քրիստոնեայ ազգեր, որոնք այստեղի հայերի նման թուրքաց հպատակներ են, և որոնք այստեղի հայերի նման դարերով տանջվում էին թուրքերի բարբարոսութիւնից: Բայց նրանք հայերի նման համբերել չը կարողացան, պատամբելցան, և անա մի տարուց աւելի է, որ կռվում են թուրքերի հետ նրանց լծից ազատվելու համար: Յաղթեցին, յաղթեցան, սարափելի զոհարերութիւններ արեցին, վերջը ռուսները մէջ մտան, և քրիստոնէից ազատութեան անունով, նրանց պաշտպան հանձնեցան: Այս օրում ևս քրիստոնէի պետութիւնները ներկայացուցիչները ժողով կազմեցին, որ այդ ճնշված քրիստոնեայ ազգերին մի քանի արտօնութիւններ, մի քանի իրաւունքներ տային, բայց համաձայնութիւն չը կայացաւ և խորհուրդը մնաց առանց հետևանքի: Այժմ ռուսները կամենում են սրի ուժով ընդունել տալ թուրքերին այն, ինչ որ նրանք չը համաձայնեցան ընդունել իրանց հպատակ քրիստոնեաների ազատութեան մասին:

Այդ անցքերի պատմութիւնը, թէ և այն ժամանակ աշխարհի ամենախուռ անկիւններում անգամ տարածվել էր, բայց հայ գիւղացիների համար բոլորովին նորութիւն էր. նրանք ոչինչ չէին լսել, և այդ պատճառով զարմացած լսում էին պ. Գուգուկեանի խօսքերը: Հայ գիւղացին իր հօրիւրանից դուրս, իր գաւառի միւս կողմում չը գիտէ, թէ ինչ է կատարվում, նրանք այդանը միայն լսել էին, թէ թուրքերը ինչ-որ պատերազմ ունեն, բայց թէ ո՞ւր է և ինչ բանի համար է պատերազմը. — այդ մասին տեղեկութիւն չունէին, և թուրքերի պատերազմ ունենալը յայտնի էր նրանց

այն առիթով միայն, որ հարկերը խոտովեանք պահանջում էին և աւելի շատ էին առնում քան թէ առաջ, անդադար կրկնելով, թէ հիմա տարութիւնը պատերազմ ունի, պէտք է օգնէք:

— Թուրքերի այժմեան պատերազմը թիւրքիայի հպատակ քրիստոնեաների ազատութեան համար է, շարունակեց պ. Գուգուկեանը: — Բայց պէտք է զիտենք, որ թիւրքիայի աւելի տանջված, աւելի հարստահարված քրիստոնեայ հպատակը հայն է: Այդ դուք ինքներդ լաւ էք իմանում, որովհետեւ ձեր անձի վրա փորձել էք թուրքի ամեն առնակ բարբարոսութիւնները: Արեմն ժամանակ է, որ հայերն էլ մտածեն իրանց հանգստութեան համար:

— Մենք ինչ պիտի մտածենք, պատասխանեց ծերունի խաչօն. — դուք ինքներդ ասում էք, թէ ռուսները պատերազմելու են քրիստոնեաների ազատութեան համար, Աստուած յաղորդիւն տայ, նրանք կը գան և մեզ էլ կազատեն:

— Այդ իրաւ է, միայն մի բան կայ, մէջ մտաւ վարդապետ. — ասում են, ամենի աղան լաց չը լինի, մայրն էլ ծիծ չի տայ: Հայերը իրանց լուսթիւնով իրանց համբերութիւնով և իրանց մեծայայտ սպանելով ոչինչ չեն ստանայ: Հայերը պէտք է բողոքեն:

— Այո, պէտք է բողոքեն, կրկնեց պ. Գուգուկեանը. — և այդ բողոքը պէտք է յայտնվի նոյն ձևով, որպէս յայտնեցին միւս քրիստոնեայ ազգերը: — Ազգում էք ասել, թէ հայերն էլ պէտք է կռուեն... նրա խօսքը կարեց ծերունին:

— Այո, այդ եմ ուղում ասել: Հիմա աշխարհի կարգն այդպէս է, և միշտ այդպէս է եղել, ով որ գէշ գործածել չը գիտէ, ով որ արին թափելու

և մարդիկ կոտորելու ընդունակութիւն չունի, նրան ատում են՝ դու ազատ լինելու իրաւունք չունես: Արեմն, եթէ հայերը ցանկանում են մի բան ստանալ և ազատ լինել, պէտք է ցոյց տան, թէ իրանք ևս զուրկ չեն քաջութիւնից, թէ իրանք ևս սպանելիքներ: Եւ այժմ ամենապարտաւոր ժամանակն է:

Դերունին մի դառն ժպիտ գործեց իր խորշում գէմբի վրա, պատասխանելով:

— Օրհնած, ինչով պէտք է ցոյց տան, թէ քաջութիւն ունեն, կամ սպանել գիտեն: Թուրքերը հայերի մօտ մի դանակ անգամ չեն թողել, որ հարկաւորած ժամանակ մի հաւի վիզ կըտրեն:

Պ. Գուգուկեանը դժուարացաւ պատասխանել վարդապետ ասաց:

— Ձեռքեր, որքան կամենում էք, ես կը տամ ձեզ, միայն կռուդենք լինէին: Ձեզ յայտնի է իմ պարագիծները, ևս կանարապանդիստ եմ, ինձ ծանօթ են բոլոր անցքերը, բոլոր գաղտնի ճանապարհները այստեղ գէմբի անցկացնելու համար:

— Միայն զէնքը բաւական չէ, խօսեց խոհեմ ծերունին. — դուք կարող էք տալ այստեղի հայերին այն սիրտը, այն քաջութիւնը, որ ունեն միւս քրիստոնեայ ազգերը, որոնք այժմ պատերազմում են իրանց ազատութեան համար: Ձեռքը ինչ գործ կարող է կատարել մի ստրկացած ժողովրդի ձեռքում:

— Հենց չէ այդպէս դատել ժողովրդի վրա, տանտուտ խաչօն, խօսեց պ. Գուգուկեանը. — մեր ժողովուրդը բոլորովին չէ կորցրել ոչ իր սիրտը, ոչ քաջութիւնը և ոչ ազատութեան զգացմունքը: Մի

շարժանք, մի յարմար ժամանակ պէտք է, որ դրանք յայտնվեն նրա մէջ: Այժմ ամենապարտաւոր ժամանակն է: Թուրքերը պիտի պատերազմեն թուրքերի հետ, թող հայերն էլ մի կողմից դուրս բարձրանան: Եւ հաւատացած եմ, որ ռուսները ամեն կերպով կօչեն մեզ:

Դերունին խաչօն օրդիները բոլորովին լուռ էին և ոչինչ չէին խօսում: Նրանցից մէկը, որ կոչվում էր Գալօ, որն իր կորպուսների հետ մի շարժած առաջ ունեցած խորհրդի մէջ յայտնեց այն միտքը, թէ լաւ է, որ իրանց քայլը Լաւան քուրդ բէկի կիւն լինի, որովհետեւ դրանով կը վայելին իրանց հոգը փեսայի պաշտպանութիւնը. — այդ Գալօն, որ խորին տաճութեամբ լսում էր իր հօր և նրա երիտասարդ հիւրերի խօսքերը, դարձաւ դէպի պ. Գուգուկեանը, ասելով:

— Եղբայր, քեզանից արեան հոտ է դալիս, մենք ոչ քո չարն ենք ուղում, ոչ քո բարին, էգուց առաստեան չուտ վեր կայ, բանը — մանդ հաւաքիր, և հեռացիր մեր տնից, թէ չէ, մեր գլխին մի պատուհաւ կը բերես....

Դերունին խաչօն սաստեց օրդուն, որ լռէ, և ինքը զառնալով պ. Գուգուկեանին, ասաց:

— Գուցէ մի նեղացէք իմ որդւո խօսքերից, նա չը գիտէ, թէ ինչ է խօսում: Լսեցէք ինձ, ես ոչ կարողացել եմ և ոչ էլ իմանում եմ, թէ ուրիշ երկրներում ուրիշ ազգեր ինչ են չինում: Բայց որպէս երկրաշործ մարդ, ես մի բան գիտեմ. մենք՝ գիւղացիներս մինչև հողը չենք վարում, չենք փափկացնում և չենք պարտաւորում, մեր սերմը չենք ցանում, որովհետեւ գիտենք, որ սերմը չի կանաչի, արմատ չի ձգի, միայն կը ծիլ և ինքն իրան կը չորանայ: Այս բանը Գրիգորիս